
Natya Shastra Chapter 5

नाट्यशास्त्रम् अध्यायः ५

Document Information

Text title : naaTyashaastra adhyaaya 5

File name : natya05.itx

Category : nATyashAstra, major_works, bharata

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Transliterated by : dpadmakar at hotmail.com

Proofread by : dpadmakar at hotmail.com

Latest update : May 24, 2001

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

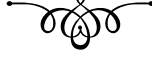
Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయః ౫

॥ శ్రీరస్తు ॥

భరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్
అథ పూర్వరంగవిధానో నామ పంచమోఽధ్యాయః ।
భరతస్య వచః శ్రుత్వా నాట్యసంతానకారణమ్ ।
పునరేవాబ్రువన్వాక్యమృషయో హృష్టమానసాః ॥ ౧ ॥
యథా నాట్యస్య జన్మేదం జర్జరస్య చ సమ్భవః ।
విఘ్నానాం శమనం చైవ దైవతానాం చ పూజనమ్ ॥ ౨ ॥
తదస్మాఖిః శ్రుతం సర్వం గృహీత్వా చావధారితమ్ ।
నిఖలేన యథాతత్త్వమిచ్ఛామో వేదితుం పునః ॥ ౩ ॥
పూర్వరంగం మహాతేజః సర్వలక్షణసంయుతమ్ ।
యథా బుద్ధ్యామహే బ్రహ్మాంస్తథా వ్యాఖ్యాతుమర్హసి ॥ ౪ ॥
తేషాం తు వచనం శ్రుత్వా మునీనాం భరతో మునిః ।
ప్రత్యువాచ పునర్వాక్యం పూర్వరంగవిధిం ప్రతి ॥ ౫ ॥
పూర్వరంగం మహాభాగా గదతో మే నిబోధత ।
పాదభాగాః కలాశ్చైవ పరివర్తాస్తథైవ చ ॥ ౬ ॥
యస్మాద్రక్తే ప్రయోగోఽయం పూర్వమేవ ప్రయుజ్యతే ।
తస్మాదయం పూర్వరంగో విజ్ఞేయో ద్విజసత్తమాః ॥ ౭ ॥
అస్యాంశ్లాని తు కార్యాణి యథావదనుపూర్వశః ।
తస్మిన్భాణసమాయోఅగైః పాఠ్యయోగకృత్తైస్తథా ॥ ౮ ॥
ప్రత్యాహారోఽవతరణం తథా హ్యోరమ్భ ఏవ చ ।
ఆశ్రావణా వక్త్రపాణిస్తథా చ పరిఘట్టనా ॥ ౯ ॥
సంక్షోటనా తతః కార్యా మార్గాసారితమేవ చ ।
జ్యేష్ఠమధ్యకనిష్ఠాని తథైవాసారతాని చ ॥ ౧౦ ॥

ఏతాని తు బహిర్గతాన్యన్తర్యవనికాగతైః ।
 ప్రయోక్తృభిః ప్రయోజ్యాని తస్మిన్భాణ్ణకృతాని చ ॥ ౧౧॥
 తతః సర్వైస్తు కుతపైః సంయుక్తానీహ కారయేత్ ।
 విఘట్య వై యవనికాం నృత్రపాఠ్యకృతాని తు ॥ ౧౨॥
 గీతానాం మద్రకాదీనాం యోజ్యమేకం తు గీతకమ్ ।
 వర్ధమానమథాపీహ తాణ్ణవం యత్ర యుజ్యతే ॥ ౧౩॥
 తతశ్చోత్థాపనం కార్యం పరివర్తనమేవ చ ।
 నాస్తి శుష్కావకృష్టా చ రజ్గద్వారం తథైవ చ ॥ ౧౪॥
 చారి వైవ తతః కార్యా మహాచారీ తథైవ చ ।
 త్రికం ప్రరోచనాం చాపి పూర్వరజ్గే భవన్తి హి ॥ ౧౫॥
 ఏతాన్యజ్ఞాని కార్యాణి పూర్వరజ్గవిధౌ ద్విజాః ।
 ఏతేషాం లక్షణమహం వ్యాఖ్యాన్యాన్యమ్యనుపూర్వశః ॥ ౧౬॥
 కుతపస్య తు విన్యాసః ప్రత్యాహార ఇతి స్మృతః ।
 తథావతరణం ప్రోక్తం గాయికానాం నివేశనమ్ ॥ ౧౭॥
 పరిగీతక్రియారమ్భ ఆరమ్భ ఇతి కీర్తితః ।
 ఆతోద్యరజ్జనార్థం తు భవేదాశ్రావణావిధిః ॥ ౧౮॥
 వాద్యవృత్తివిభాగార్థం వక్త్రపాణిర్విధీయతే ।
 తస్మ్యోజఃకరణార్థం తు భవేచ్ఛ పరిఘట్టనా ॥ ౧౯॥
 తథా పాణివిభాగార్థం భవేత్సంఘోటనావిధిః ।
 తస్మిన్భాణ్ణసమాయోగాన్మార్గాసారితమిష్యతే ॥ ౨౦॥
 కలాపాతవిభాగార్థం భవేదాసారితక్రియా ।
 కీర్తనాద్దేవతానాం చ జ్ఞేయో గీతవిధిస్తథా ॥ ౨౧॥
 [అతః పరం ప్రవక్ష్యమి హ్యుత్థాపనవిధిక్రియామ్ ।]
 యస్మాదుత్థాపయన్త్యత్ర ప్రయోగం నాస్తిపాఠకాః ।
 పూర్వమేవ తు రజ్గేఽస్మిన్స్తస్మాదుత్థాపనం స్మృతమ్ ॥ ౨౨॥
 యస్మాచ్చ లోకపాలానాం పరివృత్య చతుర్దిశమ్ ।
 వద్దనాని ప్రకుర్వన్తి తస్మాచ్చ పరివర్తనమ్ ॥ ౨౩॥

ఆశీర్వచనసంయుక్తా నిత్యం యస్మాత్ప్రయుజ్యతే |
 దేవద్విజనృపాదీనాం తస్మాన్నాస్తీతి సంజ్ఞితా || ౨౪ ||
 అత్ర శుష్కాక్షరైరేవ హ్యవకృష్టా ధ్రువా యతః |
 తస్మాచ్ఛుష్కావకృష్టేయం జర్జరశ్లోకదర్శితా || ౨౫ ||
 యస్మాదభినయస్త్యత్ర ప్రథమం హ్యవతార్యతే |
 రఙ్గద్వారమతో జ్ఞేయం వాగఙ్గాభినయాత్మకమ్ || ౨౬ ||
 శృంగారస్య ప్రచరణాచ్ఛారీ సమ్పరికీర్తితా |
 రౌద్రప్రచరణాచ్ఛాపి మహాచారీతి కీర్తితా || ౨౭ ||
 విదూషకః సూత్రధారస్తథా వై పారిపార్శ్వకః |
 యత్ర కుర్వన్తి సజ్జాలపి తచ్ఛాపి త్రిగతం మతమ్ || ౨౮ ||
 ఉపశేపేణ కావ్యస్య హేతుయుక్తిసమాశ్రయా |
 సిద్ధినామన్త్రణా యా తు విజ్ఞేయా స ప్రరోచనా || ౨౯ ||
 అతః పరం ప్రవక్ష్యామి హ్యోశ్రావణవిధిక్రియామ్ |
 బహిర్గీతవిధౌ సమ్యగుత్పత్తిం కారణం తథా || ౩౦ ||
 చిత్రదక్షిణవృత్తౌ తు సప్తరూపే ప్రవర్తితే |
 సోప్రోహనే సనిర్గితే దేవస్తుత్యభినన్దితే || ౩౧ ||
 నారదాద్వైస్తు గన్ధర్వైః సభాయాం దేవదానవాః |
 నిర్గీతం శ్రావితాః సమ్యగ్గయతాలసమన్వితమ్ || ౩౨ ||
 తచ్ఛుద్ధృత్వా తు సుఖం గానం దేవస్తుత్యభినన్దితమ్
 అభవన్ముఖితాః సర్వే మాత్సర్యాదైత్యరాక్షసాః || ౩౩ ||
 సమ్ప్రధార్య చ తేఽన్యోన్యమిత్యవోచన్నవస్థితాః |
 నిర్గీతం తు సవాదిత్రమిదం గృహ్ణీమహే వయమ్ || ౩౪ ||
 సప్తరూపేణ సన్తుష్టా దేవాః కర్మానుకీర్తనాత్ |
 వయం గృహ్ణీమ నిర్గీతం తుష్యామోఽత్రైవ సర్వదా || ౩౫ ||
 తే తత్ర తుష్టా దైత్యాస్తు సాధయన్తి పునః పునః |
 రుష్టాశ్చాపి తతో దేవాః ప్రత్యభాషన్త నారదమ్ || ౩౬ ||
 ఏతే తుష్యన్తి నిర్గీతే దానవా సహ రాక్షసైః |

ప్రణశ్యతు ప్రయోగోఽయం కథం వా మన్యతే భవాన్ ॥ ౩౭॥

దేవానాం వచనం శ్రుత్వా నారదో వాక్యమబ్రవీత్ ।

ధాతువాద్యాశ్రయకృతం నిర్గీతం మా ప్రణశ్యతు ॥ ౩౮॥

కిన్తూపోహనసంయుక్తం ధాతువాద్యవిభూషితమ్ ।

భవిష్యతీదం నిర్గీతం సప్తరూపవిధానతః ॥ ౩౯॥

నిర్గీతేనావబద్ధాశ్చ దైత్యదానవరాక్షసాః ।

న ఙ్కోభం న విఘాతం చ కరిష్యన్తీహ తోషితాః ॥ ౪౦॥

ఏవం నిర్గీతమేతత్తు దైత్యానాం స్పర్ధయా ద్విజాః ।

దేవానాం బహుమానేన బహిర్గీతమితి స్మృతమ్ ॥ ౪౧॥

ధాతుభిశ్చిత్త్రపీణాయాం గురులఘుక్షరాన్వితమ్ ।

వర్ణాలంకారసంయుక్తం ప్రయోక్తవ్యం బుధైరథ ॥ ౪౨॥

నిర్గీతం గేయతే యస్మాదపదం వర్ణయోజనాత్ ।

ఆసూయయా చ దేవానాం బహిర్గీతమిదం స్మృతమ్ ॥ ౪౩॥

నిర్గీతం యన్మయా ప్రోక్తం సప్తరూపసమన్వితమ్ ।

ఉత్థాపనాదికం యచ్ఛ తస్య కారణముచ్యతే ॥ ౪౪॥

ఆశ్రావణాయాం యుక్తాయాం దైత్యాస్తుష్యన్తి నిత్యశః ।

వక్త్రపాణౌ కృతే వైవ నిత్యం తుష్యన్తి దానవాః ॥ ౪౫॥

పరిఘట్టనయా తుష్టా యుక్తాయాం రాక్షసాం గణాః ।

సఙ్ఘోటనక్రియాయాం చ తుష్యన్త్యపి చ గుహ్యకాః ॥ ౪౬॥

మార్గాసారితమాసాద్య తుష్టా యక్షా భవన్తి హి ।

గీతకేఘ ప్రయుక్తేఘ దేవాస్తుష్యన్తి నిత్యశః ॥ ౪౭॥

వర్ణమానే ప్రయుక్తే తు రుద్రస్తుష్యతి సానుగః ।

తథా చోత్థాపనే యుక్తే బ్రహ్మ తుష్టో భవేదిహ ॥ ౪౮॥

తుష్యన్తి లోకపాలాశ్చ ప్రయుక్తే పరివర్తనే ।

నాస్తిప్రయోగేఽథ కృతే ప్రీతో భవతి చన్ద్రమాః ॥ ౪౯॥

యుక్తాయామవకృష్టాయాం ప్రీతా నాగా భవన్తి హి ।

తథా శుష్కావకృష్టాయాం ప్రీతః పితృగణో భవేత్ ॥ ౫౦॥

రఙ్గద్వారే ప్రయుక్తే తు విష్ణుః ప్రీతో భవేదిహ ।
 జ్వరరస్య ప్రయోగే తు తుష్టా విఘ్నవినాయకాః ॥ ౫౧॥
 తథా చార్యా ప్రయుక్తాయాముమా తుష్టా భవేదిహ ।
 మహాచార్యా ప్రయుక్తాయాం తుష్టో భూతగణో భవేత్ ॥ ౫౨॥
 ఆశ్రావణాదిచార్యస్తమేతద్దైవతపూజనమ్ ।
 పూర్వరఙ్గే మయా ఖ్యాతం తథా చాఙ్గవికల్పనమ్ ॥ ౫౩॥
 దేవస్తుష్యన్తి యో యేన యస్య యన్మనసః ప్రియమ్ ।
 తత్తథా పూర్వరఙ్గే తు మయా ప్రోకం ద్విజోత్తమాః ॥ ౫౪॥
 సర్వదైవతపూజార్హం సర్వదైవతపూజనమ్ ।
 ధన్యం యశస్యమాయుష్యం పూర్వరఙ్గప్రవర్తనమ్ ॥ ౫౫॥
 దైత్యదానవతుష్ట్యర్థం సర్వేషాం చ దివౌకసామ్ ।
 నిర్గీతాని సగీతాని పూర్వరఙ్గకృతాని తు ॥ ౫౬॥
 [యా విద్యా యాని శిల్పాని యా గతిర్యశ్చ చేష్టితమ్ ।
 లోకాలోకస్య జగత్స్తదస్మిన్నాటకాశ్రయే ॥]
 నిర్గీతానాం సగీతానాం వర్ణమానస్య వైవ హి ।
 ధ్రువావిధానే వక్ష్యామి లక్షణం కర్మ వైవ హి ॥ ౫౭॥
 ప్రయుజ్య గీతకవిధిం వర్ణమానమథాపి చ ।
 గీతకాస్తే తతశ్చాపి కార్యా హ్యుత్థాపనీ ధ్రువా ॥ ౫౮॥
 అదౌ ద్వే చ చతుర్థం చాప్యష్టమైకాదశే తథా ।
 గుర్వక్షరాణి జానీయత్వాదే హ్యేకాదశే తథా ॥ ౫౯॥
 చతుష్పదా భవేత్సా తు చతురశ్రా తద్దైవ చ ।
 చతుర్భస్సన్నిపాతైశ్చ త్రిలయా త్రియతిస్తథా ॥ ౬౦॥
 పరివర్తాశ్చ చత్వారః పాణయస్త్రయ ఏవ చ ।
 జాత్యా చైవ హి విశ్లోకా తాం చ తాలేన యోజయేత్ ॥ ౬౧॥
 శమ్యా తు ద్వికలా కార్యా తలో ద్వికల ఏవ చ ।
 పునశ్చైకకలా శమ్యా సన్నిపాతః కలాత్రయమ్ ॥ ౬౨॥
 ఏవమష్టకలః కార్యః సన్నిపాతో విఅచక్షణైః ।
 చత్వారః సన్నిపాతాశ్చ పరివర్తః స ఉచ్యతే ॥ ౬౩॥

పూర్వం స్థితలయః కార్యః పరివర్తో విచక్షణైః ।
 తృతీయే సన్నిపాతే తు తస్యా భాణ్ణగ్రహో భవేత్ ॥ ౬౪ ॥
 ఏకస్మిన్పరివర్తే తు గతే ప్రాప్తే ద్వితీయకే ।
 కార్యం మధ్యలయే తజ్జైః సూత్రధారప్రవేశనమ్ ॥ ౬౫ ॥
 పుష్పాంజ్ఞాలిం సమాదాయ రక్షామఙ్గలసంస్కృతాః ।
 శుద్ధవస్త్రాః సుమనసస్తథా చాద్భుతదృష్టయః ॥ ౬౬ ॥
 స్థానస్తు వైష్ణవం కృత్వా సౌష్ఠవాఙ్గుపురస్కృతమ్ ।
 దీక్షితాః శుచయశ్చైవ ప్రవిశేయుః సమం త్రయః ॥ ౬౭ ॥
 భృగ్గౌరజర్జరధరో భవేతాం పారిపార్శ్వకౌ ।
 మధ్యే తు సూత్రభృత్తాభ్యాం వృత్తః పఞ్చపదీం వ్రజేత్ ॥ ౬౮ ॥
 పదాని పఞ్చ గచ్ఛేయుర్భ్రూహ్మణో యజనేచ్ఛయా ।
 పదానాఞ్చాపి విక్షేపం వ్యాఖ్యాన్యామ్యనుపూర్వశః ॥ ౬౯ ॥
 త్రితాలాంతరవిష్కమభముత్క్షిపేచ్ఛరణం శనైః
 పార్శ్వోత్థానోత్థితం చైవ తన్మధ్యే పాతయేత్పునః ॥ ౭౦ ॥
 ఏవం పఞ్చపదీం గత్వా సూత్రధారః సహేతరః ।
 సూచీం వామపదే దద్యాద్విక్షేపం దక్షిణేన చ ॥ ౭౧ ॥
 పుష్పాంజ్ఞాల్యపవర్గశ్చ కార్యో బ్రాహ్మేఽథ మణ్ణలే ।
 రఙ్గపీఠస్య మధ్యే తు స్వయం బ్రహ్మ ప్రతిష్ఠితః ॥ ౭౨ ॥
 తతః సలలితైర్లస్తైరభివన్ద్య పితామహమ్ ।
 అభివాదాని కార్యాణి త్రీణి హస్తేన భూతలే ॥ ౭౩ ॥
 కాలప్రకర్షహతోశ్చ పాదానాం ప్రవిభాగతః ।
 సూత్రధారప్రవేశాద్యో వన్దనాభినయాస్తకః ॥ ౭౪ ॥
 ద్వితీయః పరివర్తస్తు కార్యో మధ్యలయాశ్రితః ।
 తతః పరం తృతీయే తు మణ్ణలస్య ప్రదక్షిణమ్ ॥ ౭౫ ॥
 భవేదాచమనం చైవ జర్జరగ్రహణం తథా ।
 ఉత్థాయ మణ్ణలాత్కూర్ణం దక్షిణం పాదముద్ధరేత్ ॥ ౭౬ ॥

వేధం తేనైవ కుర్వీత విక్షేపం వామకేన చ ।
 పునశ్చ దక్షిణం పాదం పార్శ్వసంస్థం సముద్ధరేత్ ॥ ౭౭॥
 తతశ్చ వామవేధస్తు విక్షేపో దక్షిణస్య చ ।
 ఇత్యనేన విధానేన సమ్యక్కృత్వా ప్రదిక్షణమ్ ॥ ౭౮॥
 భృంగ్లారభృతమాహూయ శౌచం చాపి సమాచరేత్ ।
 యథాన్యాయం తు కర్తవ్యా తేన హ్యోచమనక్రియా ॥ ౭౯॥
 ఆత్మప్రోక్షణమేవాద్భిః కర్తవ్యం తు యథాక్రమమ్ ।
 ప్రయత్నకృతశౌచేన సూత్రధారేణ యత్నతః ॥ ౮౦॥
 సన్నిపాతసమం గ్రాహ్యో జర్జరో విఘ్నజర్జరః ।
 ప్రదక్షిణాద్యో విజ్ఞేయో జర్జరగ్రహణాంతకః ॥ ౮౧॥
 తృతీయః పరివర్తస్తు విజ్ఞేయో వై ద్రుతే లయే ।
 గృహీత్వా జర్జరం త్వష్టౌ కలా జప్యం ప్రయోజయేత్ ॥ ౮౨॥
 వామవేధం తతః కుర్యాద్విక్షేపం దక్షిణస్య చ ।
 తతః పంచాపదీం వైవ గచ్ఛేత్తు కుతపోన్ముఖః ॥ ౮౩॥
 వామవేధస్తు తత్రాపి విక్షేపో దక్షిణస్య తు ।
 జర్జరగ్రహణాద్యోఽయం కుతపాభిముఖాంతకః ॥ ౮౪॥
 చతుర్థః పరివర్తస్తు కార్యో ద్రుతలయే పునః ।
 కరపాదనిపాతాస్తు భవ్నస్యత్ర తు షోడశ ॥ ౮౫॥
 త్ర్యశ్రే ద్వాదశ పాతాస్తు భవన్తి కరపాదయోః ।
 వన్తనాన్యథ కార్యాణి శ్రీణి హస్తేన భూతలే ॥ ౮౬॥
 ఆత్మప్రోక్షణమద్భిశ్చ త్ర్యశ్రే వైవ విధీయతే ।
 ఏవముత్థాపనం కార్యం తతస్తు పరివర్తనమ్ ॥ ౮౭॥
 చతురశ్రం లయే మధ్యే సన్నిపాతైరథాష్టభిః ।
 యస్యా లఘూని సర్వాణి కేవలం వైధనం గురు ॥ ౮౮॥
 భవేదతిజగత్యాస్తు సా ద్రువా పరివర్తనీ ।
 వార్తికేన తు మార్గేణ వాద్యేనానుగతేన చ ॥ ౮౯॥
 లలితైః పాదవిన్యాసైర్వన్యా దేవా యథాదిశమ్ ।
 ద్వికలం పాదపతనం పాదచార్యా గతం భవేత్ ॥ ౯౦॥

వామపాదేన వేధస్తు కర్తవ్యో నృత్తయోక్తుభిః ।
 ద్వితాలాన్తరవిష్కమోభి విజేపో దక్షిణస్య చ ॥ ౯౦॥
 తతః పంచుపదీం గచ్ఛేదతిక్రాన్తైః పదరథ ।
 తతోఽభివాదనం కుర్యాద్దేవతానాం యథాదిశమ్ ॥ ౯౧॥
 వన్దేత ప్రథమం పూర్వాం దిశం శక్రాధిదైవతామ్ ।
 ద్వితీయాం దక్షిణామాశాం వన్దేత యమదేవతామ్ ॥ ౯౩॥
 వన్దేత పశ్చిమామాశాం తతో వరుణదైవతామ్ ।
 చతుర్థీముత్తరామాశాం వన్దేత ధనదాశ్రయామ్ ॥ ౯౪॥
 దిశాం తు వన్దనం కృత్వా వామవేధం ప్రయోజయేత్ ।
 దక్షిణేన చ కర్తవ్యం విజేపపరివర్తనమ్ ॥ ౯౫॥
 ప్రాఙ్ముఖస్తు తతః కుర్యాత్పురుషస్త్రీనపుంసకైః ।
 త్రిపద్యా సూత్రభృద్రుద్రబ్రహ్మోపేన్ద్రాభివాదనమ్ ॥ ౯౬॥
 దక్షిణం తు పదం పుంసో వామం స్త్రీణాం ప్రకీర్తితమ్ ।
 పునర్దక్షిణమేవ స్యాన్నాత్కుత్సిప్తం నపుంసకమ్ ॥ ౯౭॥
 వన్దేత పౌరుషేణేశం స్త్రీపదేన జనార్దనమ్ ।
 నపుంసకృదేనాపి తద్దైవామ్బుజసమ్భవమ్ ॥ ౯౮॥
 పరివర్తనమేవం స్యాత్స్యాన్తే ప్రవిశేత్తతః ।
 చతుర్థకారః పుష్పాణి ప్రగృహ్య విధిపూర్వకమ్ ॥ ౯౯॥
 యథావత్తేన కర్తవ్యం పూజనం జర్జరస్య తు ।
 కుతపస్య చ సర్వస్య సూత్రధారస్య వైవ హి ॥ ౧౦౦॥
 తస్య భాణ్ణసమః కార్యస్తజ్జైర్గతిపరిక్రమః ।
 న తత్ర గానం కర్తవ్యం తత్ర స్తోభక్రియా భవేత్ ॥ ౧౦౧॥
 చతుర్థకారః పూజాం తు స కృత్వాన్తర్హితో భవేత్ ।
 తతో గేయావకృష్టా తు చతురశ్రా స్థితా ధ్రువా ॥ ౧౦౨॥
 గురుప్రాయా తు సా కార్యా తథా వైవావపాణికా ।
 స్థాయీవర్ణాశ్రయోపేతా కలాష్టకవినిర్మితా ॥ ౧౦౩॥

[వతుర్థం పఞ్చమం చైవ సప్తమం చాష్టమం తథా ।
 లఘూని పాదే పఞ్క్యైస్తు సావకృష్టా ధ్రువా స్మృతా ॥]
 సూత్రధారః పఠేత్తత్ర మధ్యమం స్వరమాశ్రితః ।
 నాస్తిం పద్దైర్వాదశభిరష్టభిర్వాఽప్యలఙ్కృతామ్ ॥ ౧౦౪॥
 నమోఽస్తు సర్వదేవేభ్యో ద్విజాతిభ్యః శుభం తథా ।
 జితం సోమేన వై రాజ్ఞా శివం గోబ్రాహ్మణాయ చ ॥ ౧౦౫॥
 బ్రహ్మాత్తరం తథైవాస్తు హతా బ్రహ్మద్విషస్తథా ।
 ప్రశాన్తిమాం మహారాజః పృథివీం చ ససాగరామ్ ॥ ౧౦౬॥
 రాష్ట్రం ప్రవర్ధతాం చైవ రఙ్గస్యాశా సమృద్ధ్యతు ।
 ప్రేక్షకర్తుర్మహాన్ధర్మో భవతు బ్రహ్మభాషితః ॥ ౧౦౭॥
 కావ్యకర్తుర్యశశ్చాస్తు ధర్మశ్చాపి ప్రవర్ధతామ్ ।
 ఇజ్యయా చానయా నిత్యం ప్రీయంతాం దేవతా ఇతి ॥ ౧౦౮॥
 నాస్తిపదాన్తరేష్విషు హ్యేవమార్యేతి నిత్యశః ।
 వదేతాం సమ్యగుక్తాభిర్వాగ్భిస్తా పారిపార్శ్వకౌ ॥ ౧౦౯॥
 ఏవం నాస్తి విధాతవ్యా యథావల్లక్షణాన్వితా ।
 తతశ్చుష్కావకృష్టా స్యాజ్జర్రరశ్లోకదర్శికా ॥ ౧౧౦॥
 నవం గుర్వాక్షరాణ్యాదౌ షడ్లఘూని గురుత్రయమ్ ।
 శుష్కావకృష్టా తు భవేత్కలా హ్యష్టా ప్రమాణతః ॥ ౧౧౧॥
 యథా -
 దిగ్లే దిగ్లే దిగ్లే దిగ్లే జమ్బుకపలితకతే తేచామ్ ।
 కృత్వా శుష్కావకృష్టాం తు యథావద్విజసత్తమాః ॥ ౧౧౨॥
 తతః శ్లోకం పఠేదేకం గమ్భిరస్వరసంయుతమ్ ।
 దేవస్తోత్రం పురస్కృత్య యస్య పూజా ప్రవర్తతే ॥ ౧౧౩॥
 రాజ్ఞో వా యత్ర భక్తిః స్యాదథ వా బ్రహ్మణస్తవమ్ ।
 గదిత్వా జర్జరశ్లోకం రఙ్గద్వారే చ యత్స్మృతమ్ ॥ ౧౧౪॥
 పఠేదన్యం పునః శ్లోకం జర్జరస్య వినాశనమ్ ।
 జర్జరం నమయిత్వా తు తతశ్చారీం ప్రయోజయేత్ ॥ ౧౧౫॥
 పారిపార్శ్వకయోశ్చ స్యాత్పశ్చిమేనాపసర్పణమ్ ।

అఙ్కీతా చాత్ర కర్తవ్యా ధ్రువా మధ్యలయాన్వితా ॥ ౧౧౬ ॥

చతుర్భుః సన్నిపాతైశ్చ చతురశ్రా ప్రమాణతః ।

ఆద్యమన్త్యం చతుర్థం చ పఞ్చమం చ తథా గురు ॥ ౧౧౭ ॥

యస్యాం హ్రాస్యాని శేషాణి సా జ్ఞేయా త్వఙ్కీతా బుధైః ।

అస్యాః ప్రయోగం వక్ష్యామి యథా పూర్వం మహేశ్వరః ॥ ౧౧౮ ॥

సహోమయా క్రీడితవాన్నానాభావవిచేష్టతైః ।

కృత్వాఽవహితం స్థానం తు వామం చాధోముఖం భుజమ్ ॥ ౧౧౯ ॥

చతురశ్రమురః కార్యమఞ్చితశ్చాపి మన్తకః ।

నాభిప్రదేశే విన్యస్య జర్జరం చ తులాధృతమ్ ॥ ౧౨౦ ॥

వామపల్లవహస్తేన పాదైస్తాలాన్తరోత్థితైః ।

గచ్ఛేత్పఞ్చపదీం వైవ సవిలాసాఙ్గచేష్టితైః ॥ ౧౨౧ ॥

వామవేధస్తు కర్తవ్యో విక్షేపో దక్షిణస్య చ ।

శ్చృణ్వారరసంయుక్తాం పఠేదార్యాం విచక్షణః ॥ ౧౨౨ ॥

చారీశ్లోకం గదిత్వా తు కృత్వా చ పరివర్తనమ్ ।

తైరేవ చ పదః కార్యం పశ్చిమేనాపసర్పణమ్ ॥ ౧౨౩ ॥

పారిపార్శ్వకహస్తే తు న్యస్య జర్జరముత్తమమ్ ।

మహాచారీం తతశ్చైవ ప్రయుజ్జీత యథావిధి ॥ ౧౨౪ ॥

చతురశ్రా ధ్రువా తత్ర తథా ధ్రుతలయాన్వితా ।

చతుర్భుసన్నిపాతైశ్చ కలా హ్యష్టౌ ప్రమాణతః ॥ ౧౨౫ ॥

ఆద్యం చతుర్థమన్త్యం చ సప్తమం దశమం గురు ।

లఘు శేషం ధ్రువాపాదే చతుర్వింశతికే భవేత్ ॥ ౧౨౬ ॥

(యథా-)

పాదతలాహతిపాతితశ్చైలం

క్షోభితభూతసమగ్రసముద్రమ్ ।

తాణ్డవనృత్యమిదం ప్రలయాన్తే

పాతు జగత్సుఖదాయ హరస్య ॥ ౧౨౭ ॥

భాణ్డోన్ముఖేన కర్తవ్యం పాదవిక్షేపణం తతః ।

సూచీం కృత్వా పునః కుర్యాద్విక్షేపపరివర్తనమ్ ॥ ౧౨౮ ॥

అతిక్రాంతైః సలలితైః పాదైర్ద్యుతలయాన్వితైః ।
 త్రితాలాస్తరముత్క్షేపైర్గచ్ఛేత్పంచుపదీం తతః ॥ ౧౨౯॥
 తత్రాపి వామవేధస్తు విక్షేపో దక్షిణస్య చ ।
 తైరేవ చ పడైః కార్యం ప్రాజ్ఞుభేనాపసర్పణమ్ ॥ ౧౩౦॥
 పునః పదాని త్రిణ్యేవ గచ్ఛేత్ప్రాజ్ఞుఖ ఏవ తు ।
 తతశ్చ వామవేధః స్యాద్విక్షేపో దక్షిణస్య చ ॥ ౧౩౧॥
 తతో రాద్రరసం శ్లోకం పాదసంహరణం పఠేత్ ।
 తస్యాస్తే తు త్రిపద్యాథ వ్యాహరేత్పారిపార్వికౌ ॥ ౧౩౨॥
 తయోరాగమనే కార్యం గానం నర్కుటకం బుడైః ।
 తథా చ భారతిభేదే త్రిగతం సమ్ప్రయోజయేత్ ॥ ౧౩౩॥
 విదూషకస్త్యేకపదాం సుత్రధారస్మితావహామ్ ।
 అసమ్బద్ధకథాప్రాయాం కుర్యాత్కథనికా తతః ॥ ౧౩౪॥
 (వితణ్డాం గణసంయుక్తాం తాలికాఞ్చ ప్రయోజయేత్ ।
 కస్త్యిష్ఠతి జితం కేనేత్యాదికావ్యప్రరూపిణీమ్ ॥
 పారిపార్వకసజ్జుల్పో విదూషకవిరూపితః ।
 స్థాపితః సూత్రధారేణ త్రిగతం సమ్ప్రయుజ్యతే ॥)
 ప్రరోచనా చ కర్తవ్యా సిద్ధేనోపనిమత్రణమ్ ।
 రజ్గసిద్ధౌ పునః కార్యం కావ్యవస్తునిరూపణమ్ ॥ ౧౩౫॥
 సర్వమేవ విధిం కృత్వా సూచీవేధకృతైరథ ।
 పాదైరనావిద్ధగత్తైర్నిష్కామేయః సమం త్రయః ॥ ౧౩౬॥
 ఏవమేష ప్రయోక్తవ్యః పూర్వరజ్గో యథావిధి ।
 చతురశ్రో ద్విజశ్చేష్టాస్త్రిశ్రం చాపి నిబోధత ॥ ౧౩౭॥
 అయమేవ ప్రయోగః స్యాదజ్ఞాన్యేతాని చైవ హి ।
 తాలప్రమాణం సంక్షిప్తం కేవలం తు విశేషకృత్ ॥ ౧౩౮॥
 శమ్యా తు ద్వికలా కార్యా తాలో హ్యేకకలస్తథా ।
 పునశ్చైకకలా శమ్యా సన్నిపాతః కలాద్వయమ్ ॥ ౧౩౯॥
 అనేన హి ప్రమాణేన కలాతాలలయాన్వితః ।
 కర్తవ్యః పూర్వరజ్గస్తు త్రిశ్రోఽపుష్కాపనాదికః ॥ ౧౪౦॥

ఆద్యం చతుర్థం దశమమష్టమం వైధనం గురు ।
 యస్యాస్తు జాగతే పాదే సా త్ర్యశ్లోత్థాపిసి ధ్రువా ॥ ౧౪౧॥
 వాద్యం గతిప్రచారశ్చ ధ్రువా తాలస్తథైవ చ ।
 సంక్షిప్తాన్యేవ కార్యాణి త్ర్యశ్రే నృత్రప్రవేదిభిః ॥ ౧౪౨॥
 వాద్యగీతప్రమాణేన కుర్యాదజ్గవిచేష్టితమ్ ।
 విస్తీర్ణమాథ సంక్షిప్తం ద్విప్రమాణవినిర్మితమ్ ॥ ౧౪౩॥
 హస్తపాదప్రచారస్తు ద్వికలః పరికీర్తితః ।
 చతురశ్రే పరిక్రాన్తే పాతాః స్యుః షోడశైవ తు ॥ ౧౪౪॥
 త్ర్యశ్రే ద్వాదశ పాతాస్తు భవన్తి కరపాదయోః ।
 ఏతత్ప్రమాణం విజ్ఞేయముభయోః పూర్వరజ్గయోః ॥ ౧౪౫॥
 కేవలం పరివర్తే తు గమనే త్రిపదీ భవేత్ ।
 దిగ్విన్యనే పంచపదీ చతురశ్రే విధీయతే ॥ ౧౪౬॥
 ఆచార్యబుద్ధ్యా కర్తవ్యస్త్ర్యశ్రస్థాలప్రమాణతః ।
 తస్మాన్న లక్షణం ప్రోక్తం పునరుక్తం భవేద్యతః ॥ ౧౪౭॥
 ఏవమేష ప్రయోక్తవ్యః పూర్వరజ్గో ద్విజోత్తమాః ।
 త్ర్యశ్రశ్చ చతురశ్రశ్చ శుద్ధో భారత్యుపాశ్రయః ॥ ౧౪౮॥
 ఏవం తావదయం శుద్ధః పూర్వరజ్గో మయోదితః ।
 చిత్రత్యమస్య వక్ష్యామి యథాకార్యం ప్రయోక్తుభిః ॥ ౧౪౯॥
 వృత్తే హ్యుత్థాపనే విప్రాః కృతే చ పరివర్తనే ।
 చతుర్థకారదత్తాభిః సుమనోభిరలజ్కృతే ॥ ౧౫౦॥
 ఉదాత్తైర్గానైర్గన్ధైః పరిగీతే ప్రమాణతః ।
 దేవదున్దభయశ్చైవ నినదైయుర్భృశం యతః ॥ ౧౫౧॥
 సిద్ధాః కుసుమమాలాభిర్వికిరేయః సమన్తతః ।
 అక్లహారైశ్చ దేవ్యస్తా ఉపసృత్యేయురగ్రతః ॥ ౧౫౨॥
 యస్తాణ్ణవవిధిః ప్రోక్తో నృతే పిణ్డీసమన్వితః ।
 రేచకైరజ్గహారైశ్చ న్యాసోపన్యాససంయుతః ॥ ౧౫౩॥
 నాన్దీపదానాం మధ్యే తు ఏకైకస్మిన్పుథకృపుథక్ ।

ప్రయోక్తవోఽఽ బుధైః సమ్యక్చిత్రభావమభీప్సుభిః ॥ ౧౫౪॥

ఏవం కృత్వా యథాన్యాయం శుద్ధం చిత్రం ప్రయత్నతః ।
తతఃపరం ప్రయుజ్ఞోత నాటకం లక్షణాన్వితమ్ ॥ ౧౫౫॥

తతస్త్యన్తర్హితాః సర్వా భవేయుర్దివ్యయోషితః ।
నిష్కాన్తాను చ సర్వాసు నర్తకీషు తతః పరమ్ ॥ ౧౫౬॥

పూర్వరణ్ణే ప్రయోక్తవ్యమఙ్గజాతమతఃపరమ్ ।
ఏవం శుద్ధో భవేచ్చిత్రః పూర్వరణ్ణో విధానతః ॥ ౧౫౭॥

కార్యో నాతిప్రసఙ్గోఽత్ర నృతాగీతవిధిం ప్రతి ।
గీతే వాద్యే చ నృతే చ ప్రవృత్తేఽతిప్రసఙ్గతః ॥ ౧౫౮॥

భేదో భవేత్ప్రయోక్తాణాం ప్రేక్షకాణాం తథైవ చ ।
ఖిన్నానాం రసభావేషు స్పష్టతా నోపజాయతే ॥ ౧౫౯॥

తతః శేషప్రయోగస్తు న రాగజనకో భవేత్ ।
(లక్షనేన వినా బాహ్యాలక్షణాద్విస్తృతం భవేత్ ॥

లోకశాస్త్రానుసారేణ తస్మాన్నాట్యం ప్రవర్తతే ॥)
త్యశ్రం వా చతురశ్రం వా శుద్ధం చిత్రమథాపి వా ॥ ౧౬౦॥

ప్రయుజ్య రణ్ణాన్నిష్కామేత్సూత్రధారః సహానుగః ।
(దేవపార్థివరణ్ణానామాశీర్వచనసంయుతామ్ ॥

కవేర్నామగుణోపేతాం వస్తూపక్షేపరూపికామ్ ।
లఘువర్ణపదోపేతాం వృత్తైశ్చిత్తైరలఙ్కృతామ్ ॥

అన్తర్యవనికాసంస్థః కుర్యాదాశ్రావణాం తతః ।
ఆశ్రావనావసానే చ నాస్థీం కృత్వా స సూత్రధృత్ ॥

పునః ప్రవిశ్య రణ్ణం తు కుర్యాత్ప్రస్తావనాం తతః ।)
ప్రయుజ్య విధినైవం తు పూర్వరఽగం ప్రయోగతః ॥ ౧౬౧॥

స్థాపకః ప్రవిశేత్తత్ర సూత్రధారగుణాకృతిః ।
స్థానం తు వైష్ణవం కృత్వా సౌష్ఠవాఙ్గపురస్కృతమ్ ॥ ౧౬౨॥

ప్రవిశ్య రణ్ణం తైరేవ సూత్రధారపద్మైర్వృజేత్ ।
శ్లాపక్వ్య ప్రవేశే తు కర్తవ్యఽర్థానుగా ధ్రువా ॥ ౧౬౩॥

త్ర్యశ్రా వా చతురశ్రా వా తజ్జైర్మధ్యలయాన్వితా ।

కుర్యాదనస్తరం చారీం దేవరహ్మాణశంసినీమ్ ॥ ౧౬౪॥

సువాక్యమధురైః శ్లోకేర్నానాభసవరసాన్వితైః ।

ప్రసాద్య రజ్గం విధివత్కవేర్నామ చ కీర్తయేత్ ॥ ౧౬౫॥

ప్రస్తవా తతః కుర్యాత్కావ్యప్రఖ్యాపనాశ్రయామ్ ।

ఉద్ధాత్యకాది కర్తవ్యం కావ్యోపక్షేపణాశ్రయమ్ ॥ ౧౬౬॥

దివ్యే దివ్యాశ్రయో భూత్వా మానుషే మానుషాశ్రయః ।

దివ్యమానుషసంయోగే దివ్యో వా మానుషోఽపి వా ॥ ౧౬౭॥

ముఖబీజానుసదవ్యాశం నానామార్గసమాశ్రయమ్ ।

ఆవిధైరుపక్షేపైః కావ్యోపక్షేపణం భవేత్ ॥ ౧౬౮॥

ప్రస్తావ్యైవం తు నిష్కామేత్కావ్యప్రస్తావకస్తతః ।

ఏవమేష ప్రయోక్తవ్యః పూర్వరజ్గో యథావిధి ॥ ౧౬౯॥

య ఇమం పూర్వరజ్గం తు విధివైవ ప్రయోజయేత్ ।

నాశుభం ప్రాప్నుయాత్కింశ్చిత్స్వర్గలోకం చ గచ్ఛతి ॥ ౧౭౦॥

యశ్చాపి విధిముత్సృజ్య యథేష్టం సమ్ప్రయోజయేత్ ।

ప్రాప్నోత్యపచయం ఘోరం తిర్యగ్గోఽనిం చ గచ్ఛతి ॥ ౧౭౧॥

న తథాఽగ్నిః ప్రదహతి ప్రభజ్జానసమీరతః ।

యథా హ్యప్రయోగస్తు ప్రయుక్తో దహతి క్షణాత్ ॥ ౧౭౨॥

ఇత్యేవావన్తిపాశ్చాలదాక్షిణాత్యోధ్రమాగధైః ।

కర్తవ్యం పూర్వరజ్గస్తు ద్విప్రమాణవినిర్మితః ॥ ౧౭౩॥

ఏష వః కథితో విప్రాః పూర్వరజ్గశ్చితో విధిః ।

భూయః కిం కథ్యతాం సమ్యక్సౌట్యవేదవిధిం ప్రతి ॥ ౧౭౪॥

ఇతి భారతీయే నాట్యశాస్త్రే పూర్వరజ్గప్రయోగో నామ పంచమోఽధ్యాయః ।

Encoded by Padmakar Dadegaonkar dadegaonkar@yahoo.com

pdf was typeset on March 24, 2024

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

